

Del 1:
Skolan och specialprofessionerna
utifrån ett historiskt och
teoretiskt perspektiv

1. Inledning

Wieland Wermke, Gunnlaugur Magnússon & Gabriella Höstfält

Den här boken är en berättelse som handlar om den svenska skolans speciallärar- och specialpedagogprofessioner från 1980-talet fram till idag. Boken syftar till att belysa orsaker till att vi har två professioner med specialpedagogisk inriktning och hur likheter och skillnader mellan dem kan förstås. Ytterligare ett bidrag är att klargöra specialpedagogers och speciallärares roll i dagens *en skola för alla*, något som i allt större utsträckning efterfrågas av såväl skolprofessionerna själva som av rektorer, lärare och föräldrar. För illustrera detta behov med ett exempel, publicerade Lärarnas Riksförbunds medlemstidning Skolvärlden i mars 2021 en artikel med rubriken *Speciallärare eller specialpedagog? Det här skiljer uppdraget åt* (Skolvärlden, 2021). I artikeln beskrivs hur vanligt det är att de två professionernas uppdrag misstolkas och flätas samman i de svenska skolorna. Exemplet bekräftar behovet av förklaringar utifrån ett vetenskapligt perspektiv som underlag för professionsutveckling av skolans specialpedagogiska uppdrag.

Boken ingår i ett forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet 2021–2024, ”From Salamanca to PISA. The professionalization of special educators since 1990 from a comparative perspective”. I projektet fokuserar vi på specialprofessionernas form och uppdrag mellan två omfattande utbildningspolitiska trender, å ena sidan inkluderingsrörelsen manifesterad i Salamancadeklarationen från 1994, å den andra standardiserade kunskapsmätningar och internationella rankningar. Andra utvecklingstrender som vi uppmärksammar under perioden är den svenska skolans decentralisering, marknadisering samt, under senare tid, juridifiering och recentralisering. Bokens kapitel bygger på empiriskt material som samlats in inom ramen för speciallärar- och specialpedagogstudenters examensarbeten och som redovisas i bokens andra till fjärde del. Upplägget möjliggör tillgång till såväl ett rikt empiriskt material, genom våra praktikers tillgång till fältet, som ett

---

Hur du kan referera till det här kapitlet:

Wermke, W., Magnússon, G. & Höstfält, G. (2024). Inledning. I W. Wermke, G. Höstfält & G. Magnússon (red.), *Specialpedagogik som politik och praktik: Specialpedagogiska professioner i den svenska skolan sedan 1980*, s. 3–6. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <https://doi.org/10.16993/bcq.a>. Licens: CC BY 4.0

större djup i analyserna genom mötet mellan akademiska och praktiska erfarenheter. Respektive examensarbetens upphovspersoner anges som medförfattare i de kapitel som bygger på insamlat empiriskt material.

Boken delas upp i fyra innehållsliga delar: I del ett, **Skolan och dess specialprofessioner ur ett historiskt perspektiv**, kontextualiserar vi kapitlens berättelser i en bredare ram i kapitel 2 genom att ge en historisk överblick över utvecklingen av specialpedagogiska frågor i den svenska skolan. I kapitel 3 redovisar vi internationell forskning som relaterar till och beskriver specialprofessioner i andra länder och gör vissa jämförelser med den svenska kontexten. I kapitel 4 redogör vi för bokens övergripande teoretiska ram, vilken är ett så kallat systemteoretiskt perspektiv. Mer specifikt fokuserar vi på sociologiska differentieringsprocesser, i vilka specialpedagogiska professioner och organisationer observeras i relation till varandra. Vi betraktar professioner som kontextberoende dynamiska fenomen, vilka påverkas av ramfaktorer som skiljer sig såväl historiskt och geografiskt som i tid och rum.

Bokens andra del, **Specialprofessioner och särskolan¹ i ett nutidshistoriskt perspektiv** (kapitel 5–7) berättar utifrån debatt och diskussioner i lärarfackens branschtidningar om speciallärares och specialpedagogers professionalisering sedan slutet av 1980-talet. Under tidsperioden äger nedläggningen av speciallärarutbildningen och införandet av specialpedagogutbildningen rum, samt återinförandet av en speciallärarutbildning och uppgraderingen av de båda utbildningarna till avancerad nivå. Som nämnts ovan genomförde det svenska skolsystemet samtidigt stora utbildningsreformer på samtliga skolnivåer, inklusive två nya läroplansreformer, tre lärarutbildningsreformer samt en ny skollag. Olika skolmyndigheter skapades och avvecklades även under perioden. Den senast tillkomna är Statens Skolinspektion (2008), som ytterst är ett tecken på en statlig re-centraliseringsansträngning. Lärarförbundets och Lärarnas Riksförbunds bevakning av specialprofessionsfrågor i respektive fackförbunds branschtidningar utgör här en intressant källa för att förstå professionaliseringen av specialpedagoger och speciallärare i ljuset av dessa historiska betingelser. Kapitel 5 omfattar tiden mellan 1980-talet och 2007. Kapitel 6 fokuserar på tiden därefter fram till 2020-talet. Kapitel 7 tillför ytterligare ett perspektiv på utvecklingen genom att redogöra för en statlig utredning om en skolorganisations existens. Kapitlet analyserar särskolans avskaffande eller behållande,

---

¹ Från och med 2 juli 2023 har skolformen bytt namn till Anpassad grundskola och Anpassad gymnasieskola.

manifesterad i diskussioner i anslutning till Carlbeck-Kommitténs arbete mellan 2001 och 2004, men överskrider även tidsgränserna. Även här är lärarfackens branschtidningar en väsentlig historisk källa. Samtliga kapitel i del två illustrerar hur professioner och skolorganisation formas i förhandlingar mellan olika intressegrupper samt hur förhandlingsprocessen i sin tur påverkas av politiska processer.

Del tre, **Professionsutveckling ur speciallärares och specialpedagogers perspektiv** presenterar kapitel som undersöker hur de professionella själva har upplevt de ovan beskrivna rörelserna, som påverkat deras utbildning, uppdrag, arbetsvillkor och status. I kapitel 8 berättar speciallärarstudenter om sin utbildningsresa under tre heltidsterminer fram till speciallärarexamen. Kapitel 9 fokuserar på erfarna specialpedagogers upplevelse av förändring och kontinuitet i professionen sedan 2000. Kapitel 10 presenterar en uppföljningsstudie tio år efter Göransson och kollegors (Göransson m.fl., 2015) totalpopulationsstudie från 2012 om specialpedagogers och speciallärares utbildning, uppdrag, arbetsvillkor samt professionella inställning.

Del fyra, **Speciallärares och specialpedagogers dynamiska uppdrag** gör en inventering av den nuvarande situationen för den svenska skolans specialprofessioner. I kapitel 11 diskuteras vilka arbetsuppgifter specialpedagoger och speciallärare har i skolans organisation. Framförallt fokuserar vi skolor där både speciallärare och specialpedagoger är verksamma. I kapitel 12, presenteras resultatet av en jämförande enkätstudie med rektorer och specialpedagoger. Båda grupperna berättar vilka delar i specialpedagogers examensordning som utgör eller borde utgöra deras arbetsuppgifter. Här belyses också rektorernas roll i de professionellas arbetsuppgifter. Relationen mellan rektor och specialpedagog illustreras vidare med en studie som presenteras i kapitel 13, där rektorer och specialpedagoger berättar om sin syn på hur det specialpedagogiska uppdraget påverkades av Covid-19 pandemin sedan våren 2020. Slutligen undrar vi i kapitel 14 om dagens specialprofessioner kan betraktas som ämbetsmän i den svenska skolan. Ämbetet borde i så fall ha en relationell inriktning mot hantering av dilemman.

Kapitel 15 avslutar boken med en sammanfattning och diskussion av den nutidshistoriska resa som genomförts. Här teoretiserar vi kring hur speciallärares och specialpedagogers professionalisering från slutet av 1980-talet fram till 2020-talets början kan förstås i relation till skolans uppdrag i förändring, till professionernas dynamiska natur samt till rollen i samhället. Vi diskuterar professionernas uppdrag i dagens skola och undrar om uppdraget verkligen är så otydligt som tidigare kapitel hävdar. Kanske kan 2020-talets skola – en skola mellan Salamanca och

PISA och en skola mellan de- och recentralisering – helt enkelt inte möjliggöra tydliga uppgiftsbeskrivningar för specialprofessionerna? Om så är fallet är det kanske just otydligheten som ska tydliggöras för skolans elever, deras föräldrar och kollegor, i form av båda yrkeskategorier- nas gemensamma och professionella kärna. Dessutom är uppdragets otydlighet inte nödvändigtvis problematiskt utifrån ett professionsperspektiv, eftersom en professions uppgift är att hantera riskfyllda och otydliga uppdrag. Ju viktigare och mer riskfyllt uppdraget är, desto högre blir professionens samhälleliga status, vilket kan illustreras med läkarprofessionen som exempel eftersom läkare ansvarar för människors hälsa och i förlängningen även liv och död.

Det är utifrån denna bakgrund som vi undersökt utvecklingen av specialpedagog- och speciallärarprofessionerna som har huvudansvaret för att skapa en lärmiljö för alla elevers hälsa och lärande. I framställningen blir det tydligt att professionens funktion delas upp mellan undervisningsnära och skolorganisationsnära uppgifter. Medan det förra uppdraget allmänt kopplas till speciallärare, relateras det senare mer till specialpedagoger, vilket är i överensstämmelse med 2007 års utbildningsreformer kring specialprofessionerna. Det kan ta lång tid att se konsekvenserna av utbildningsreformer och först nu, 10 år efter de första nya speciallärarnas examen, har specialpedagogers och speciallärares olika uppdrag blivit tydligare. Vi diskuterar också behovet av, och granskar argument för och emot, två professionskategorier i arbetet med skolans organisation av särskilt stöd. Kanske kan dessa två professioner i framtiden, i likhet med andra länder i och utanför Norden, ersättas med olika specialpedagogiska inriktningar eller specialiseringar?

Referenser

- Färlin, M. (2021-03-30). Speciallärare eller specialpedagog? Det här skiljer uppdragen åt. *Skolvärlden*. <https://skolvärlden.se/artiklar/speciallarare-eller-specialpedagog-det-har-skiljer-uppdragen-at>
- Göransson, K., Lindqvist, G., Klang, N., Magnússon, G. & Nilholm, C. (2015). *Speciella yrken? Specialpedagogers och speciallärares arbete och utbildning: En enkätstudie* (Rapport 2015:13). Karlstad University Studies.